

Mi rejlik a látszatvilág mögött?

Provokatív látélet a szerbiai társadalomról
(Borisav Stanković: *Koštana*. Szabadkai Népszínház, Szerb Társulat)

Ki ne szeretne szabad lenni és szárnyalni? Ki az, aki nem arra törekszik, hogy megvalósítsa önmagát? Van-e olyan ember, akinek ne lenne fontos a függetlensége? *Koštana* számára is ez volt a lényeges, és ez lett a veszte.

Urbán András rendező és a szabadkai Népszínház Szerb Társulata a dél-szerbiai Vranje írójának, Borisav Stankovićnak 1902-ben készült drámáját, a szerb irodalom egyik gyöngyszemét dolgozta fel elkeserítően hiteles módon. A *Koštana* című előadás a máról és rólunk szól, és bár az eredeti Stanković-mű több mint száz éve készült, aktuálisabb, mint valaha, különösen Urbán András olvasatában.

Aki látott már korábban Urbán András által rendezett előadást, az tudja, hogy az eredeti műveket nem fogja szó szerint vizionálni a színpadon. A szövegeket Urbán átdolgozza, a megírt dráma gyakran csak kiindulópontként szolgál az előadáshoz, az eredeti szöveget ugyanis átszűri saját magán, kiemel belőle részleteket és saját értelmezésben, gyakran szimbólumokat használva interpretálja, élve a művészi szabadság lehetőségével. Aki az eredeti *Koštana*-ra kíváncsi, valószínűleg csalódnai fog, akit az előadás érdekel, az nem.

A *Koštana* című dráma egy cigánylány tragédiája, aki szépségével és énekével felforgatja a konzervatív kisváros életét, megbolondítja a férfiakat, akik végül tehetetlenségükben úgy szabadulnak meg tőle, hogy akarata ellenére férjhez kényszerítik, és elűzik a városból. A kisvárosi élet látszat-konzervativizmusának és álvallásosságának leple alatt izzó szenvedélyek és megbicsaklott emberi sorsok rejlenek. A szabadkai előadás arra hívja fel a figyelmünket, hogy ma sincs ez másként. Napjainkban sem tudunk szabadulni az előítéletektől és a diszkriminációtól. Az emberi méltóság, az alapvető emberi jogok ma is sokszor sérülnek. Az előadás bemutatja, mily

igazságtalan aspektusai vannak a szűk látókörű patriarchális viszonyoknak. Szól a férfuralomról, a tekintélyelvűségről, a nők eltiprásáról. Arról, hogyan használnak ki, aláznak és gyaláznak meg egy olyan embert, aki más, mint a társadalom legtöbb tagja. De szól a szabadságról, a szenvedélyről és az ösztönökről is, amelyek azokban is lappanganak, akik ezektől demonstratív elhatárolódnak, és a nyilvánosság előtt mindezt elítélik. Szól a gyarlóságról és az álszentségről is. A gyenge erősekről és az erős gyengékről. Rólunk, mindannyiunkról. Minderről egyszerre. Meseszerűen, és mégis mai módon, zenével és dallal, líraian és közben nyersen. Durván, néha már-már vulgáris szavakkal és provokatív jelenetekkel szembesít bennünket azzal a társadalommal, amelyben élünk. Az előadást látván azt kérdezzük magunktól, valóban, nem változott semmi azóta, amióta az eredeti művet megírták? Minden ugyanolyan? A szinte kitapintható feszültség és a gyűlölet a jelen kort is jellemzi?

Néha, nagyon ritkán, igazán kivételes esetekben történik meg, hogy egy színházi produkcióban szinte minden a helyén van: a rendező biztos kézzel irányítja az előadást, közölni akar, gondolatot ébreszt és képes hatni a színészeivel, akik meggyőzően alakítanak. A díszlet és a jelmezek az előadást szolgálják, a fény- és hanghatások, a zene és az ének gazdagítják a produkciót. Valami ilyesmi történik a *Kostana* című előadásban is. Urbán András rendező pontos, feszes színészvezetése, a jelenetváltások dinamikája, a jelképes és képi megjelenítés, a rejtett utalások, a zene, a dalok és a dalszövegek megfelelő ötvözése a prózával, mind-mind hozzájárulnak ahhoz az összhatáshoz, amely miatt maradandó élménnyé válik az előadás.

A zenének nagyon fontos szerepe van a produkcióban, a játékidő több mint felét ez teszi ki. Megteremti a balkáni hangulatot, az erre a térségre jellemző életérzést, a dalokon keresztül pillantunk be a karakterek jellemébe és életébe is. A dallamok és a szövegek a tragédia elkerülhetetlenségét is magukban hordozzák. Irena Popović Dragović zeneszerző az eredeti Borisav Stanković-mű és a népdalok szövegét használta az előadás dalaihoz, amelyek kifejezetten erre a produkcióra készültek. A zenészek (ifj. Kucsera Géza, Balša Pešikan és Lakatos Mátyás) mindvégig jelen vannak a színpadon, ezért is lehetséges, hogy a zene és a prózai szöveg szinte észrevétlen módon, kellő ritmusban és dinamikában váltják egymást, hozzájárulva ahhoz az összhatáshoz, ami képes magával ragadni a közönséget. A színpadképen az előadás folyamán nem változtatnak. Az erőszakra és a vérre, ugyanakkor a lángoló szenvedélyekre is utaló bordó falak között néhány sor széklet látunk, a cselekmény ezek között bonyolódik. A történet bárhol játszódhat Szerbiában. A jelmezek arra engednek következtetni, hogy a jelenben járunk. Ugyanakkor a dal- és a prózai szövegeknek van

valamiféle archaikus jellege, miközben nagyon is maiak, sokszor a köznapi beszédet idézik. A szereplők többsége az előadás folyamán szinte folyamatosan jelen van. Ez lehetővé teszi a jelenetek gyors váltakozását, a lendület fenntartását és a feszültség fokozását. A zárt tér, amelyet a színpadon három oldalról a bordó falak és felülről valamiféle rácsra utaló faszerkezet hoz létre, egyfajta bezártságérzést kelt, arra utalhat, hogy a megjelenített közösség elszigetelten, másoktól, a világtól elkülönülve, a maga szabályai és erkölcsi normái szerint él. Ebből a bezártságból az egyes ember nem szabadulhat ki, mert a változást, a fejlődést, a javulást a közösség tagjainak többsége elutasítja.

A szabadkai Népszínház Szerb Társulatának tagjai kiváló teljesítményt nyújtanak. Pontosan olyannak képzelem el például a patriarchális rendszerben élő családfőt, mint amilyennek az előadásban láttam. Ljubiša Ristović maga a mennydörgés, a nyers erő és a tekintély, ő a család ellentmondást nem tűrő ura, Hadži-Toma. A Vladimir Grbić által megszemélyesített Arsánál, aki a község elnöke, még talán nem láttam alattomosabb, számítóbb, gonoszabb és fenyegetőbb embert színpadon. Kiszámíthatatlan kegyetlensége hátborzongató hatást kelt. Tettetett kedvessége, suttogó szavai vészjóslóbbak a lehangosabb üvöltésnél is. Elor Emina pedig Košťanának született. Mintha a szerepet rá szabták volna, az Újvidéki Színház színésznője minden bizonnyal nem véletlenül kapta meg a címszerepet a szereplőválogatáson. Játéka annyira ösztönös, pontos és elragadó, hogy a néző nem tudja róla levenni a szemét. Teljesen átlényegül a mágikus vonzerővel rendelkező gyönyörű és tehetséges cigány lánnyá: megzabolázhatatlan, betörhetetlen, szabadságszerető, független fiatal nő, a férfivágyak megtestesítője, akit egyszerre imád és gyűlöl a közösség. A férfiak akarata ellenére kívánják, csodálják, az eszüket vesztik érte, birtokolni akarják. Ha lehet, ezért még jobban haragszanak rá, és önmagukat is megvetik. Még átkozódnak is ezek a vallásos emberek. Inog alattuk a föld, fuldokolnak vágyaik és az erkölcsi normák egymásnak feszülésétől. A szemünk előtt veszítik el biztosnak hitt identitásukat. Tehetetlen dühükben kifordulnak önmagukból, romlottságuk nem marad rejtve előttünk. De a társadalom még ekkor is tettet, álcáz a felszínen, úgy tesz, mintha minden rendjén volna, csak azért, hogy a több évszázados szokások, a hierarchia és a látszat megmaradjon. Vajon milyen ingatag lábakon állhat ez a patriarchális rendszer, ha egy fruska képes felforgatni az életüket? Végül mégis az előítéletek győznek, a másság elutasítása a legfontosabb számukra. Aki nem illik be a közösségbe, vesszen. Már az előadás legelején tudjuk, a tragédia óhatatlanul be fog következni, nem lehet másként. A feszültség egyre nő, a sötét erők diadalmaskodnak. Košťana nem hajlandó idomulni

a többiekhez, ragaszkodik saját magához és szabadságához, ezért végül bilincsbe verik, meghurcolják, megalázzák és meggyalázzák. A néző együtt érez Košťanával. Valóban megszakad a szív, és könny szökik a szembe, mert ezt az igazságtalanságot szinte nem is lehet elviselni, annyira vérlázítóak és tűrhetetlenek a begyepesedett, szokásaihoz ragaszkodó, előítéletekkel teli, álszent társadalom reakciói.

A *Košťana* című előadás elemi erővel hat ránk, ha nyitottak vagyunk, és átadjuk magunkat neki. Magunkra ismerhetünk, ha hajlandóak vagyunk őszintén magunkba nézni. A fojtogatóan valóságosnak tűnő szituációk magukba szippantanak, a színészek pontos és hiteles játéka magával sodor bennünket, együtt lélegzünk a szereplőkkel. Ez nemcsak a színészek szuggesztív játékának köszönhető, hanem annak is, hogy ráébredünk, az igazságtalanság, az előítéletek, a diszkrimináció jelenléte soha nem szűnik, most is jelen van, és megkeseríti az életünket.

A bemutatón állítólag néhányan felkeltek és kimentek a nézőtérrel. Sok volt nekik az előadás, képtelenek voltak szembenézni a látottakkal, önmagukkal, a társadalommal, amelyben élünk. Nem is csoda, hiszen a mai szerbiai társadalom egy része még mindig olyan, amilyennek az előadás mutatja: a patriarchális viszonyok a jellemzőek, a férfiak uralkodnak a nők felett, a nőt szexuális tárgynak és a szaporodás eszközének tekintik, akinek nem lehet szava még családi körben sem. A nő másodrangú tagja a közösségnek. A nem és a kor szerinti tekintélyelvűség, továbbá a hatalom és a pénz irányít mindent. A szemellenzős hozzáállás, a maradi gondolkodás sok tekintetben ma is érvényesül Szerbiában, ezzel pedig egyeseknek nehéz szembesülniük, annak ellenére, hogy a jelenség tetten érhető még a mikroközösségekben, a családokban is. Košťana nem elég, hogy nő, még cigány is, vagyis idegennek számít a tradíciókhoz, a szokásokhoz, a saját fajtájához ragaszkodó közösségben. Ha önként nem tud vagy nem akar megváltozni, akkor betörik, ha másként nem megy, erőszakkal. Semmi sem számít: sem emberélet, sem a mások iránti tisztelet, sem a tolerancia. Az etnikai alapú gyűlölet(keltés) a jelenkor sajátja, akár kimondjuk, akár nem. Igyekszünk nem venni róla tudomást, úgy teszünk, mintha konkrétan bennünket nem érintene, mégis nap mint nap találkozhatunk vele. Elég, ha kimegyünk az utcára. Ki az, aki még nem látott az előadásban megjelenő falfirkához hasonló feliratot, amellyel egy bizonyos nemzetiiség halálát kívánják? A látszatbéke világát éljük. A felszínen, úgy tűnik, minden rendben van, békés együttélésben telnek napjaink. Ha azonban egy kicsit lekaparjuk a mázt, és megpróbálunk a dolgok mélyére tekinteni, felsejlik egy feszültségekkel teli, erkölcsösséget mímelő, álszemérmes társadalom, amelyben ott rejtőzik az erőszak és a hatalom iránti vágy, a

hajlam az igazságtalanságra és a diszkriminációra. Az előadásban Koštana szépségével és tehetségével felbolygatta és megbontotta ezt a látszatvilágot, a közösség pedig kimutatta a foga fehérjét.

A szavak szintjén Szerbia közeledik a modern Európához. A politikusok azt hangoztatják, nincs különbség ember és ember között. Az országnak van diszkriminációellenes törvénye is. A mindennapokban mégis találkozunk előítéletekkel, megkülönböztetéssel. Az előadás zárójelenete is erre utal. Egy női ruhába öltözött férfi énekel reszketve, elhaló hangon, egyedül a színpadon. Félelem és kétségbeesés tükröződik a szemében, ahogy a közönségre néz. A rendező ezzel jelzi, hogy szerinte nem sokat változott a világ a *Koštana* megírása óta. Ahhoz, hogy a szerbiai társadalom viszonyulása másmilyenné váljon, hosszú időnek kell még eltelnie, Urbán András pedig nem túl bizakodó e tekintetben.

Borisav Stanković: *Koštana*

Szabadkai Népszínház, Szerb Társulat, Jadran Színpad, bemutató: 2013. október 18-án

Rendező, szövegmódosítások: Urbán András

Zeneszerző: Irena Popović Dragović

A dalok szerzői: Stanislav Vinaver, Stevan Vladislav Kačanski, Milorad Petrović-Seljančica, Nataša Ilić, Jovan Đorđević, ismeretlen szerzők

Szereplők: Elor Emina (*Koštana*), Marko Makivić (Grkljan), Snežana Jakšić (Salče), Ljubiša Ristović (Hadži-Toma), Suzana Vuković (*Kata*), Srđan Sekulić (Stojan), Jelena Mihajlović (Stana), Branko Lukač (Mitka), Vladimir Grbić (Arsa), Kristina Jakovljević (Magda), Zoran Bučevac (rendőr).

Zenészek: ifj. Kucsera Géza, Balša Pešikan, Lakatos Mátyás

Díszlettervező: Marija Kalabić

Jelmeztervező: Marina Sremac

Lektor: Nataša Ilić

A rendező munkatársa: Suzana Vuković

Rendezőasszisztens: Jelena Mihajlović

Ügyelő: Igor Lerić

Sűgő: Vesna Suvorova